

3. Бойцов С. Ф. Комбинаторные идеи в дизайне / С. Ф. Бойцов // Техническая эстетика. – 1983. – № 7.
4. Галлеев Б. М. Светомузыкальные устройства как объект дизайна / Б. М. Галлеев // Техническая эстетика. – 1987. – № 9. – С. 8–10.
5. Колейчук В. Кинетизм / В. Колейчук. – М. : Галарт, 1994. – 160 с.
6. Колейчук В. Эксперимент в дизайне / В. Колейчук ; общ. ред. А. Ефимов, А. Лаврентьев, С. Хан-Магомедов. – М., 1987. – 142 с.
7. Колейчук В. Динамическая и кинетическая форма в дизайне / В. Колейчук ; общ. ред. А. Лаврентьев, И. Рачева, С. Хан-Магомедов. – М., 1989. – 80 с.
8. Костенко А. Я. Средства информации в архитектуре / А. Я. Костенко. – К. : Будівельник, 1984. – 112 с. : іл.
9. Научно-технический прогресс и проблемы предметно-пространственной среды : материалы конф. и совещаний / под общ. ред. С. О. Хан-Магомедова. – М. : ВНИИТЭ, 1982. – 176 с.
10. Хан-Магомедов С. О. Эстетические проблемы дизайна / С. О. Хан-Магомедов. – М., 1979. – 122 с.
11. Хан-Магомедов С. О. Геометрический эксперимент архитектора Боднара / С. О. Хан-Магомедов // Шлях до гармонії : мистецтво + математика : темат. зб. / відп. ред. М. Габрель. – Львів : Львів. нац. акад. мистецтв, 2008. – 103 с.
12. Шапиро М. Некоторые проблемы семиотики визуального искусства. Пространство изображения и средства создания знака-образа / М. Шапиро // Семиотика и искусствознание : сб. переводов / сост. и ред. Ю. М. Лотмана, В. М. Петрова. – М. : Мир, 1972. – С. 136–163.
13. Lavrentiev A. Russian Design : Tradition and Experiment 1920–1990 / A. Lavrentiev. – New York : Academy Edition, 1995. – 170 p.

В статье рассматриваются особенности экспериментальных идей кинетического искусства дизайнерской практики периода 1970–1980-х гг. XX века. Анализируется практический опыт распространенных экспериментальных способов, направлений и формотворческих методов.

Ключевые слова: кинетика, движение, эксперимент, формообразование, дизайн.

The features of experimental ideas of kinetic art of designer practice during 1970–1980 of the XX century light up in the article. Practical experience of widespread is examined experimental methods, directions and formattet methods.

Key words: kinetics, motion, experiment, formattet, design.

УДК 745.52(477)

Тетяна Маришук

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ТКАНИН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті розглянуто художньо-промислову тканину другої половини ХХ – початку ХХІ ст., виготовлену в Україні. Проаналізовано особливості декору промислових тканин для одягу й інтер'єру за схемами композицій і колористичним вирішенням, які формуються в процесі створення.

Ключові слова: художньо-промислова тканина, структура, фактура, рапорт, колорит, композиція.

Художньо-промислові тканини – один із видів декоративно-прикладного мистецтва. Це виробу одягового та інтер'єрного призначення, що виготовляються машинним способом і мають мистецьку й естетичну цінність.

Питання композиції, художніх засобів, прийомів і способів формоутворення, що застосовувалися в оздобленні тканин, призначених для одягу й інтер'єру, висвітлювалися в роботах науковців М.Є.Станкевича, Р.В.Захарчук-Чугай “Декоративно-прикладне мистецтво” [1], Т.Кара-Васильєвої, З.Чегусової “Декоративне мистецтво України ХХ ст.” [7], М.Р.Селівачова “Лексикон української орнаментики” [18].

У монографії “Искусство и визуальное восприятие” Р.Арнхейм [2] розглядає візуальне сприйняття мистецтва за допомогою художніх законів передачі образності. Питання орнаменталізації промислових тканин порушувалися дослідниками В.Я.Бересневою та Н.В.Романовою в праці “Вопросы орнаментации тканей” [3]. Досліджуючи тканини інтер'єрного призначення,

Л.Є.Жоголь розкрила концепцію побудови простору та визначне місце в ньому текстилю (тканин, готових тканих виробів тощо) [5].

Найбільший внесок у висвітлення художньо-промислового ткацтва зробив А.К.Жук у роботі “Сучасні українські художні тканини” [6]. Автор розглянув та охарактеризував процес виробництва тканин і найважливіші способи їх оздоблення. Проаналізував рисунки різних видів узорних тканин для одягу й інтер’єру, які вироблялися до початку 80-х років. Охарактеризував їх колористичне вирішення.

Основні принципи й закономірності схем композиції художніх промислових тканин і готових тканих виробів розглядаються в монографії В.Н.Козлова “Основы художественного оформления текстильных изделий” [8]. У зазначеній праці висвітлено теорію поєднання кольорів, піднято питання гармонізації хроматичних й ахроматичних барв у промислових тканинах.

Фахову оцінку художніх тканин, створених за народними традиціями, у рамках культурної та історичної спадщини українського народу здійснила О.І.Никорак у статті “Фольклорні мотиви в українському дизайні одягу” і в монографії “Українська народна тканина” [9, с.148; 10].

Поняття “промислове мистецтво” висвітлила Т.Ніколаєва в праці “Тектоника формоутворення костюма” [11, с.8]. В іншій монографії – “Український костюм надія на ренесанс” здійснено комплексну оцінку якості промислових виробів і розглянуто етапи художнього проектування. Автор вивчає й аналізує народні традиції та професійну творчість у моделюванні костюма другої половини XX ст. [12, с.289].

Колір у “мистецтві художнього текстилю” дослідила Т.Печенюк у роботі “Кольорознавство” [13, с.107]. Автор висвітлила основні теоретичні категорії кольору, окремі прояви його в практиці сучасного художнього текстилю.

У праці С.Х.Раппопорт “Неизобразительные формы в декоративном искусстве” конкретизовано місце й значення форми в контексті різних видів декоративно-прикладного мистецтва [14].

Місце художника в дизайні навколишнього середовища одним із перших розглядав Е.Розенблюм у роботі “Художник в дизайне” [15].

Деякі аспекти використання народних традицій українською художньою промисловістю висвітлені в праці І.В.Сакович “Народні традиції в українській художній промисловості” [16, с.7].

Значення симетрії в контексті мистецтва ґрунтовно розкрили А.В.Шубніков і В.А.Копчик у монографії “Симетрия в науке и искусстве” [19]. Вивченню питань орнаментування тканин як складової декоративно-прикладного мистецтва присвятив свою працю “Орнамент на ткани” В.М.Шугаєв [20].

У роботі М.І.Яковлева “Композиция + геометрия” розглянуто питання композиційних завдань художнього формотворення за допомогою сучасних комп’ютерних технологій [21].

Різні питання, що стосуються декору художньо-промислової тканини періоду останньої чверті XX ст., висвітлювалися в спеціалізованих періодичних виданнях “Лёгкая индустрия” [30], “Декоративное искусство” [29], а згодом у профільному журналі “Текстиль” [31]. Ці видання надавали можливість художникам-текстильникам обмінюватися професійною інформацією, знайомитися з міжнародним досвідом (виставки, симпозіуми), а також були поштовхом для втілення нових ідей.

Сьогодні маловивченими є композиційні та колористичні методи формування художньо-промислових тканин. Недостатньо уваги приділяли дослідники українським підприємствам-виробникам, що безпосередньо брали участь у створенні та розвитку художніх тканин. Невивченими залишилися вироби кінця XX – початку XXI ст.

Мета нашого дослідження – висвітлити художні особливості промислових тканин, що виготовлялися в Україні в другій половині XX – на початку XXI ст. у лляній, вовняній, бавовняній і шовковій галузях на Рівненському та Житомирському льонокомбінатах, Херсонському бавовняному комбінаті, Київському та Луцькому шовкових комбінатах, Чернігівському камвольно-суконному комбінаті й Одеській прядильно-ткацькій фабриці, розкрити методи орнаменталізації ремізних (пістрявотканих, дрібновізерункових) і жакардових тканин.

Творчий процес розробки композиції промислових тканин є складним і багатоаспектним. Художня ідея, технічні можливості в поєднанні з орнаментуванням, які можна охарактеризу-

вати і як естетичні закони створення композицій, лежать в основі формування художньо-промислової тканини.

Пропорційність, співвідношення, контраст, ритм, тотожність, хроматичність, ахроматичність кольорових поєднань – закони декоративно-прикладного мистецтва, якими обов'язково керувалися художники-текстильники. Рисунки для промислових тканин будувалися на базі статичних чи динамічних композицій. Для чіткості творчого задуму одна із цих систем переважно домінувала над іншою, була активнішою в кольоровому вирішенні або в зоровому сприйнятті світлотіні.

Закон пропорційності при вирішенні композицій для художньо-промислових тканин полягає у співвідношенні елементів орнаменту до цілого й одне до одного.

При створенні текстильних рисунків поєднують однакові й неоднакові елементи або їх протиставляють. Використання різних елементів є основою закону співвідношення чи, як його часто називають у мистецтві, законом золотого перетину [21]. Розміщення та групування всіх складових композиції, взаємодія різко протилежних форм мотивів, елементів, їх розмірів і зіставлення кольорів теплої й холодної гами увиразнює художню ідею.

Орнаменти художньо-промислових тканин характеризуються також ритмічними і пластичними рухами. Ритмічному руху мотивів притаманні уривчасті, з однаковим або різним інтервалом, складові композиції. Поширеними є текстильні композиції з пластичним рисунком – безперервними, плавними, достатньо видовженими лініями руху. Застосування ритмічних або пластичних мотивів впливає на зорове сприйняття композицій тканин, підсилює відчуття легкості, рухливості та придатності до драпірування.

У композиціях, сформованих за принципом тотожності, легко прочитується співрозмірність, погодженість частин і цілого.

Особливе значення в текстильних рисунках має поєднання хроматичних кольорів [8, с.93–101].

Кольорова гармонія в рисунках часто будується на зіставленні хроматичних й ахроматичних барв, які мають певну насиченість і тон. Кольорові контрасти, як правило, є помітнішими на фактурі тканини, ніж хроматичні контрасти, тим самим вони значно виразніші за декором. Якщо в текстильних рисунках складний орнамент вирішується із застосуванням великої кількості кольорів, то перевагу надають одному, дещо активнішому тону. Таким чином забезпечується цілісність композицій і підкреслюється зміст творчої ідеї.

Декорування орнаментом метражних художньо-промислових тканин та поштучних виробів з рапортними рисунками є одним з найпоширеніших у художньому ткацтві. Закономірність повторення орнаментальних мотивів по вертикалі та горизонталі або тільки в одному із заданих напрямків створює на поверхні тканини рапортний рисунок. Рапорт* (повторення рисунка) утворюється на заданій площині (мінімальній або максимальній) і здатний без проміжків заповнити всю поверхню тканини. Рапорту притаманна квадратна або прямокутна форма. Повторення рапорту по вертикалі або по горизонталі утворюють рапортну сітку. У разі, коли мотиви композиції спрямовані в одному напрямку, утворюється лінійний рапорт. Іноді ширина рапорту дорівнює ширині тканини [23]. Лінійні рапорти використовувалися в тканинах з каймовими й купонними рисунками [25]. Поєднання сітчастого й лінійного рапорту при виготовленні тканин дає можливість отримати комбіновані або змішані рапорти.

В умовах промислового виробництва тканин в Україні, зокрема на Рівненському та Житомирському льонокомбінатах, а також Херсонському бавовняному комбінаті найчастіше застосовували прямокутну форму рапорту. Зумовлено це точним перенесенням рисунка на ткацький верстат [24].

Декор художньо-промислових тканин залежить і від заправки ткацького верстата пряжею того чи іншого виду, гатунку й технік виготовлення. Механізований, а згодом і автоматизований процес ткацтва надавав можливість отримувати велику кількість рисунків за умов використання полотняного, саржевого, сатинового та похідних від цих простих переплетень.

Поєднання різнокольорових ниток і застосування декількох переплетень дає можливість отримати значну варіативність рисунків. Їх можна виокремити в три композиційні напрями декорування тканин: зі смугастими, клітчастими та дрібновізерунковими рисунками.

* Рапорт – найменша частинка рисунка тканини, що повторюється.

Для отримання вертикально розташованої смуги в основі використовується кольорова нитка, для утоку однотонна, а для горизонтальної навпаки – основа однотонна, а уток кольоровий.

Рисунки клітин іноді неоднакових ритмів створюються за допомогою застосування різнобарвних ниток по основі й по утоку [22].

Почергове використання в певному заданому порядку ниток різного кольору по утоку забезпечує створення поперечносмугастих дрібновізерункових рисунків. Барвистий рисунок може бути розташований по всій ширині тканини. Цей метод декорування найчастіше застосовувався для виготовлення поштучних виробів (покривала, скатертини, серветки, рушники й т. д.), що вироблялися на Рівненському та Житомирському льонокомбінатах.

Художники-текстильники нерідко досягали значної різноманітності ефектів структури тканини (ущільнення, розрідження, сітчастість тощо) за допомогою поєднання неоднакових за тоном чи кольором ниток основи при заправці ткацького верстата. Важливе місце в декоруванні художньо-промислових тканин посідає використання для заснівок ниток, які відрізняються за складом сировини, товщиною, скручуванням або кольором, застосованих для створення фону тканини. Завдяки введенню таких заснівок, значно збагачуються структура, фактура та декор виробів.

За існуючими техніками виготовлення і методами декоративного вирішення художньо-промислові тканини, які вироблялися в текстильній (ляній, вовняній, шовковій, бавовняній) промисловості, поділяються на гладкофарбовані й пістрявоткані.

За призначенням (одягові, інтер'єрні) гладкофарбовані та вибілені тканини набули широкого застосування. Вони декоровані смугами, клітинкою або дрібним орнаментом, який чітко виділяється на фактурі. Рисунки на поверхні вовняних тканин, які призначалися для одягу, отримували також за допомогою використання фасонної або кольорової нитки, ворсування, стриження і т. п. Таким методом найчастіше користувалися на Чернігівському камвольно-суконному комбінаті [25].

Для бавовняних тканин часто застосовували заснівки із синтетичної пряжі, що надавало можливість отримувати розширений асортимент декоративних тканин одягового й інтер'єрного призначення [24].

Пістрявоткані промислові тканини налічують велику кількість меланжевих* тканин, виготовлених з “фасонної” пряжі. Тканини з пістрявим орнаментуванням завжди виготовляють з попередньо пофарбованих ниток. Художньо-промислові вовняні й бавовняні тканини з використанням “меланжевого ефекту” найширше використовувалися при виготовленні тканин для одягу [25].

Рисунок і фактура художніх тканин постійно взаємодіють та органічно поєднуються між собою і цим підкреслюють художню виразність тканин у цілому.

За орнаментом і фактурою тканини (для одягу, інтер'єру) можна розділити на такі, у яких: орнамент чітко проявляється на поверхні й стає акцентом композиції, а фактура тканини підсилює його виразність; фактура є домінуючою над ткацьким рисунком; фактура й орнамент гармонійно доповнюють одне одного.

Асортимент жакардових тканин вітчизняного виробництва найбільше виявляє художню цінність серед інших тканин, призначених для одягу та інтер'єру. Їхня структура нерозривно пов'язана з художньо-колористичним формуванням, оскільки нитки основи й утоку беруть участь не тільки в створенні тканини, а й рисунка. Жакардові тканини виготовляються погонними метрами й оздоблені рапортними рисунками, спрямованими в горизонтальному та вертикальному напрямках. Рівномірне повторення рапортної клітки по всій площині тканини створює внутрішню структуру рисунка, тим самим задається ритм безперервного руху, що надає можливість заповнення площини тканини без розривів і проміжків. Це є важливим для цілісного сприйняття орнаменту, наприклад у костюмі [24; 28].

Окрім рапортних рисунків, у жакардових тканинах застосовуються композиції, які підкреслюють пластичний рух мотиву в смугах і по діагоналі. Тканини з купонним рисунком,

* Меланжеві тканини – змішування попередньо пофарбованих бавовняних або синтетичних волокон при виготовленні пряжі, з якої виготовляють меланжеві тканини.

що мають великий рапорт по вертикалі або каймовий рисунок з асиметричною композицією, сприймаються як святкові, мають естетично збагачений вигляд. Такий принцип орнаментування художніх тканин використовували в основному на Житомирському та Рівненському льнокомбінатах [22; 23].

Відмінною рисою декоративних тканин для інтер'єру, на противагу одяговим, є масштабність, чітко організована й легко прочитувана схема композиції.

В інтер'єрних декоративних тканинах найчастіше підкреслюється конструктивність рисунка, чітка ритмічна відповідність окремих елементів та їх лаконізм. При проектуванні таких тканин художники-текстильники найбільше використовують композиційні схеми зі статичним ритмом, симетрією, урівноваженістю елементів.

Мотиви й тематика рисунків для художньо-промислових тканин другої половини ХХ – початку ХХІ ст. були різноманітними. Можна виокремити як домінуючу тему природи. Реалістичні зображення квітів, букетів, птахів, тварин, рептилій і паркової архітектури змінювалися на стилізовані рисунки цієї ж тематики. Багатовіковий досвід відтворення природи мають і мотиви народного мистецтва, звернення до яких творчо збагачувало художників-текстильників.

У композиціях 1960-х років активно використовувалися геометричні орнаменти (вишивки, різьби, плетіння, ручного ткацтва). Це – мотиви дрібного й середнього геометричного масштабу, що переплітаються в безперервні орнаментальні сітки. Менше поширеними були зображення архітектури.

Характерним для декору художньо-промислових тканин 1970-х років є рельєфна поверхня, розімкнуті композиції (у тканинах платтяного, блузочного асортименту) та активне застосування геометричних мотивів (у пальтових, костюмних тканинах). Цей період створення художніх промислових тканин виокремлюється в образно-асоціативний напрям творчого вирішення композицій. Художники-текстильники зберігали образну основу першоджерела, завдяки чому рисунок набував художньої виразності.

Період 1980-х років відзначається максимальною чіткістю та виразністю передачі особливостей форм рослинної орнаменталії, їх силуетів, ракурсів, поворотів і масштабності. При компонованні мотивів (геометричних і рослинних) зверталася увага на пластичність їхньої форми й напрямку (вертикальний, горизонтальний, діагональний). Художники-текстильники працювали також над пошуком ритму (розміреного, нерівномірного, пульсуючого), оригінальних групувань орнаментальних форм у поєднанні з кольоровою гармонією.

З кінця 1980-х – початку 1990-х років до проектування художньо-промислової тканини почали залучати електронно-обчислювальну техніку. В основі геометричного орнаменту використовували складні різноманітні форми: лінії, плями, заокруглення, зигзаги, спіралі та інше в різних масштабах і поєднаннях [22; 24]. Поступова комп'ютеризація художньо-виробничого процесу надавала можливість утілювати в промислове ткацтво абстрактні орнаменти, характерні чіткою виразністю форм. Мистецьке рішення рослинного й геометричного орнаменту зводилося до пошуку нових композиційно-цілісних ритмічних побудов, що легко читаються і є естетично привабливими.

Отже, у процесі висвітлення художніх особливостей тканин промислового виготовлення, які створювала льяна, вовняна, шовкова та бавовняна галузі виробництва на території України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., доходимо висновку, що випуск художніх тканин для одягу й інтер'єру тісно пов'язаний з народним мистецтвом, розвитком культури, а також із науково-технічним прогресом.

Охарактеризовані художньо-промислові тканини відрізняються за властивостями (сировина, структура, фактура), техніками ткацтва, але мають і спільні та відмінні риси за схемами композицій і методами орнаменталії.

Художня виразність тканин змінювалася впродовж десятиліть, згідно з установленими, регламентованими (ГОСТ) нормами й правилами декорування, і за допомогою композиційних вирішень. Серед методів орнаменталії ремісничих тканин, що зберегли свою актуальність від початку виробництва й до часу його занепаду, виокремлюємо пістрявоткані рисунки, у смужку, клітинку, а також дрібновізерункові.

1. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. – Львів : Світ, 1987. – 270 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – М., 1974. – 115 с.
3. Береснева В. Я. Вопросы орнаментации тканей / В. Я. Береснева, А. В. Романова. – М., 1977. – 216 с.
4. Жоголь Л. Е. Декоративное искусство в современном интерьере / Л. Е. Жоголь. – К. : Будівельник, 1986. – 193 с.
5. Жоголь Л. Є. Тканини в інтер'єрі / Л. Є. Жоголь. – К. : Будівельник, 1968. – 94 с.
6. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 190 с.
7. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 275 с.
8. Козлов В. Н. Основы художественного оформления текстильных изделий / В. Н. Козлов. – М., 1981. – 156 с.
9. Никорак О. І. Фольклорні мотиви в українському дизайні одягу / Олена Іванівна Никорак // Мистецтвознавство. – 2007. – № 7 (1). – С. 21–29.
10. Никорак О. І. Українська народна тканина / Олена Никорак. – Львів, 2004. – 583 с.
11. Ніколаєва Т. Тектоніка формоутворення костюма / Тетяна Ніколаєва. – К., 2005. – 223 с.
12. Ніколаєва Т. Український костюм надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К., 2005. – 317 с.
13. Печенюк Т. Кольорознавство / Т. Печенюк. – Х. : Фактор – друку, 2006. – 191 с.
14. Раппопорт С. Х. Неизобразительные формы в декоративном искусстве / С. Х. Раппопорт. – М., 1968. – 120 с.
15. Розенблум Е. Художник в дизайне / Е. Розенблум. – М., 1974. – 74 с.
16. Сакович І. В. Народні традиції в українській художній промисловості / І. Сакович. – К. : Наук. думка, 1986. – 193 с.
17. Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР / С. Сидорович. – К. : Наук. думка, 1979. – 152 с.
18. Селівачов М. Лексикон української орнаментики / М. Селівачов. – К. : Ант, 2005. – 399 с.
19. Шубников А. В. Симетрия в науке и искусстве / А. В. Шубников, В. А. Копчик. – Ленинград, 1972. – 245 с.
20. Шугаев В. М. Орнамент на ткани / В. М. Шугаев. – М., 1969. – 175 с.
21. Яковлев М. І. Композиція + геометрія / М. І. Яковлев. – К. : Каравела, 2007. – 239 с.
22. Архів, каталоги, картотеки Рівненського льнокомбінату.
23. Архів, каталоги, картотеки Житомирського льнокомбінату.
24. Архів, каталоги, картотеки Херсонського бавовняного комбінату.
25. Архів, каталоги, картотеки Чернігівського камвольно-суконного комбінату.
26. Архів, каталоги, картотеки Одеської прядильно-ткацької фабрики.
27. Архів, каталоги, картотеки Київського шовкового комбінату.
28. Архів, каталоги, картотеки Луцького шовкового комбінату.
29. Декоративное искусство. – 1990. – № 1. – 45 с.
30. Лёгкая индустрия. – 1988. – № 4. – 60 с.
31. Текстиль. – 1991. – № 8. – 58 с.

В статье рассматриваются художественные особенности промышленных тканей для одежды и интерьера, что изготовлялись в Украине во второй половине XX – нач. XXI в.

Ключевые слова: художественно-промышленная ткань, структура, фактура, рапорт, композиция.

The author of the article reviews the art peculiarities of industrial textile for cloths and interior that used to be manufactured in Ukraine in the second half of XX – beginning of XXI centuries.

Key words: industrial art textile, structure, facture, report, composition.